

ФІЛОСОФІЯ

УДК 141.319.8

В. В. Лисенкова, доктор філософських наук, доцент

ІМПЕРАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ФІЛОСОФСЬКОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Філософ будує в собі імперативний каркас, на базі якого формується філософський спосіб життя. Імперативи становлять внутрішній та зовнішній рівні організації буття. Розгорнуті такі імперативи: протистояння неістинності, злу та мужність як життєва стійкість.

Розглянуто критеріальну основу градуювання імперативів, яка дозволяє сутнісно пізнавати глибину творчої діяльності мислителя.

Ключові слова: імператив, філософ, зло, мужність, філософський спосіб життя.

Актуальність проблеми. Сучасні реалії переконують у необхідності розширення сфери філософського осягнення дійсності. За допомогою засобів філософії можливе більш масштабне бачення глобальних і регіональних проблем, ширшого спектра варіантів їх розв'язання. Філософія сьогодні повинна сприяти розвитку високої культури мислення, важливості прийняття відповідальних та далекоглядних рішень на всіх суспільних рівнях. Філософський потенціал у культурі напрацьовується і за допомогою філософського способу життя, який спирається на імперативні засади. Ця актуальна тема вже розглядалась у деяких публікаціях автора [1; 2], проте вивчення сфери імперативної спрямованості філософського способу життя вимагає продовження.

Аналіз джерел та публікацій. У своїй творчості термін «філософський спосіб життя» вперше ввів Т. Кампанелла. Він спирався на ідеї та постать

Сократа і педагогічні розробки Платона. У подальшому до цієї проблеми звертався К. Гельвецій. Термін використовував у своїй роботі К. Ясперс. Наприкінці ХХ ст. це поняття спостерігалось в літературній публіцистиці. Наукового розгляду проблеми філософського способу життя тривалий час взагалі ніхто не проводив. Сьогодні нами запропоновано своє бачення цієї теми.

У багатоаспектному панорамному аналізі ми спираємося на праці відомих дослідників історії та теорії культури (М. Бахтіна, Ю. Лотмана, О. Лосева, Г. Зіммеля, О. Шпенглера, А. Швейцера), філософської культури (В. Асмуса, М. Дяченка, В. Шинкарука, В. Шкоди, С. Кримського, В. Малахова), моральних ідеалів (Л. Архангельського, В. Василенка, Е. Ільєнкова) та ін. Проте ракурс висвітлення взаємозв'язку філософського способу життя та імперативності раніше не розглядався.

Метою статті є подальше прояснення імперативної складової філософського способу життя, специфічних рис окремих імперативів.

Виклад основного матеріалу. Ставлячи ці питання, дослідник потрапляє до проблемного кола філософсько-етичних проблем. Мислитель свою діяльність вибудовує на фундаменті інтелектуально-креативних та моральних вимог до себе. Він створює власний етичний кодекс, де поєднує внутрішній та зовнішній рівні моральності. Імперативи дозволяють структурно ці рівні оформити.

До системи імперативів філософського способу життя можна віднести: пізнання в ім'я вдосконалення світу, суспільства, людини й відданість істині, прагнення до мудрості, творчої сутності всієї діяльності філософа, високий рівень відповідальності за здійснення філософських розробок, вірність своїм принципам і переконанням. Утім цей перелік напевно можна продовжити.

Ще один імператив — *протистояння неістинності, злу* в усіх їхніх проявах. Як показує вивчення філософського способу життя мислителів, цей імператив був безумовною вимогою для багатьох із них [3, с. 12]. Наприклад, У. С. Моем вважав проблему зла «однією з найбільш пекучих» [4, с. 187]. Протиборство зі злом своєю діяльністю, творчістю, життєвими настановами, способом життя виявляло зневагу до сил негативу, означало активні пошуки виходу з рамок його панування. На жаль, існують достовірні приклади підкупленості творчих людей «грошовими мішками». Їхнє сприяння злу прискорює рух до втрати соціумом внутрішніх смислів і деградації поколінь. Боротьба проти злосфери, аналіз її сутнісної та причинно-наслідкової парадигм завжди входили до переліку завдань істинного філософа. Розкриття ним виразок суспільства сприяє одужанню хворого суспільного організму.

На превеликий жаль, градус істинної доброти в культурі завжди був у край низьким. Небагато знаходиться тих, хто відчуває радість від успіхів і досягнень інших, має альтруїстичний тип мислення й поведінки. Деякі філософи вважають, що людина є доброю вже в тому випадку, якщо сама не творить зла. Але історія показує, що цього, безперечно, недостатньо. Подібна позиція сама по собі пасивна. У постійному протистоянні добра і зла вона за своїми параметрами не генерує у світі зростання добра. Добродіяння повинні бути значно більш ініціативними, мобільними й багатограними. Вони — виразний показник високого ступеня добродійного розвитку не тільки самого індивіда, але й соціуму.

Зло породжується світоглядною, інтелектуальною, моральною недосконалістю багатьох, непродуманістю ними своїх дій, невмінням бачити життєві перспективи, егоїстичною зосередженістю на собі, небажанням відповідати за результати своєї активності, абсолютизацією власних інтересів та ігноруванням потреб суспільства. Особистість досить тривалий період у своєму житті перебуває в становленні, у дорозі від дитячої та юнацької недосконалості до дорослості. І зло супроводжує ігнорування нею соціальних норм, нерозвинену здатність оцінювати добро інших, відстороненість від чужих бід.

Чим менш освічена й духовно розвинена людина, тим менше вона зорієнтована на добродіяння й альтруїзм, тим більше прямо або побічно зло в різних іпостасях виявляється незрілими позиціями, нездійсненими ідеалами, розмитими орієнтирами. Нерідко відчуття інтелектуальної, творчої, ділової неспроможності, особливо порівняно з талановитою обдарованістю й успішністю інших, здатне призвести до «втрати обличчя», спонукає до зла, і то чималого (Сальєрі). Витончений розум у своїй ущербності антикреативний, він сіє навколо себе «аксіологічну пустелю». Фактично мова йде про те, що ґрунтом для зла є: середовище особистісного й загального соціального безкультур'я, догматичний диктат на індивідуальну позицію в трактуванні істини, убогість світогляду, зашкарублість свідомості, примітивізм мислення, гонитва за матеріальним успіхом і безпринципним кар'єрним зростанням.

На наш погляд, не в усьому можна погодитися з філософами давнини, які стверджували, що зло робиться само, а добро потрібно весь час відновлювати. Справді, для носія діяльного добра в край складними є часті клопоти, що ведуть до тривалих перевантажень, великих витрат часу й сил, обмеження особистих можливостей. А зло — результат самозакоханості, егоцентричності, негармонійності людини та обмеженості розуму, усічення свідомості та неправильно трактованої свободи. До того ж, ставши практикою дій і засобом досягнення цілей, воно поступово дедалі більше набуває сили й енергійної активної спрямованості. У підсумку злодієві стають зовсім

недоступними вищі моральні категорії, він їх повністю відкидає через не-потрібність.

Освоюючи космос, створюючи урбаністичні гіганти, транснаціональних «велетнів», суспільство не знаходить часу на вдосконалення мас. Тому й у своїй негармонійності вони затребувані і прийнятні, коли віддається перевага розв'язанню практичних завдань, гонитві за нагромадженням матеріальних багатств. Такі підвалини соціуму сприяли набуттю злом статусу неминучості, непозбутності в повсякденному бутті. У свою чергу, цей статус закріпився державно, створивши правомірність безвідповідальності: погрішивши, покайся. Інституціоналізація такого ритуалу здійснювалась і церквою: індульгенції, відмолювання гріхів стирали межу між високим і низьким, дозволеним і неприйнятним, позбавляли можливості осмислити роль зла у світі. Ф. Достоєвський гірко ремствував на те, що й для православної культури характерне панування принципу: «забруднимось і покаємось». Тобто, забруднившись провинною, але відмоливши її, одержуєш прощення священика і можеш далі перебувати в злі. Б. Рассел у статті «Чи зробила релігія корисний внесок у цивілізацію?» аналізує християнські, церковні негативи: потужні інститути інквізиції й ку-клукс-клану. Він доводить, що концепція гріха породила садизм, який люди вважають законною справою. Релігійний доказ: гріховне страждання очищує душу. І це є раціоналізація насильства [5, с. 114–131].

У сучасних умовах зловмисність не тільки існує, але її пропагують і декларують, нею пишаються. Внутрішня моральна цензура стрімко пішла на спад, відкривши бездонні глибини людського падіння. У подібній ситуації філософ не може бути осторонь від розкриття хибності позиції морального «намбі» (від англ. — байдужий, тупий, онімільий), погибельності від атрофії сенсу життя й безодні душевного спустошення людини, яка чинить зло, небезпеки розростання надривних внутрішніх суперечностей до стану, коли злостивець не зможе піднятися навіть до того, щоб зневажати себе [6, с. 118].

Філософи аргументують актуальність подолання запізненого розвитку людини порівняно зі швидкими змінами світу. Вони стурбовані складнощами людського «самобудівництва», розуміючи, що невідповідності збільшуються від недоробок у сфері культури. Любомудри як діагности вибудовують ієрархію цінностей, аналізуючи згубність індивідуальної вседозволеності й арогантності — стану морального нездоров'я соціуму. Статус філософа — у сприянні подоланню бездіяльності добропорядних людей, формуванню внутрішнього потенціалу протиборства злу, звуженню меж злосистеми. Мислителі прагнуть визначити шляхи виходу людей зі стану інфантильності, анемії, несвободи від лихомовства, привести до усвідомлення поліфонічного образу людини. Ігнорування природи зла спричиняє посилення дис-

гармонійності відносин, деактуалізацію ідей прогресу. Філософ, відповідальний за все, гостро сприймає недосконалість, докладає великих зусиль, щоб позначити джерела багатолікості зла, зрозуміти його просторово-часову суть. Неподолане зло розростається через те, що прямо або опосередковано торкається кордонів повсякденності багатьох людей. І вони, часто не знаючи справжніх причин того, що відбувається, не можуть витримати його натиск і дати необхідну відсіч. Розростання зла паралізує волю багатьох, нівелює й девальвує цінність життя, множить байдужість, песимізм, аморальність, поганий смак і тиранію вульгарності. Через сучасну романтизацію зла все більше нарощується спектр його функцій. Несправедливість, гноблення, приниження гідності антигуманністю множать зло. Воно об'єктивоване характером суспільних умов і врешті змушує деградувати комунікативні механізми, що виливається в соціальну брутальність.

Не одне покоління філософів ламало списи, аналізуючи специфіку соціального виявлення, визначаючи об'єктивні та суб'єктивні основи добра і зла. Філософська спадщина попередніх століть залишила нам безліч трактатів їхньої сутності й співвідношень (гедонізм, аскетизм, інтуїтивізм, апробативізм та ін.). Протягом усього існування цивілізації філософи не тільки виявляли цікавість до цієї проблеми, але й, співвідносячи свої позиції, намагалися позначити напрями для виходу з кордонів панування зла (Платон, Арістотель, Б. Спіноза, Дж. Локк, П. Чаадаєв, Ф. Ніцше, Е. Ільєнков, М. Мамардашвілі, В. Сагатовський та ін.). Їх не залишав байдужим деструктивізм зла в усіх його проявах, вони бачили в ньому реальну загрозу існуванню соціуму, прагнули застерегти суспільство від загибелі. Про «бісів» писав Ф. Достоевський, у «Віхах» інтелігенція калялася за незлагодженість у створенні належної духовної атмосфери, у націленості суспільства на усунення звіроподібності. «Віхівці» доводили, що об'єднані зусилля здатні блокувати й приборкати лють і дикість «збіговиська пройдисвітів» [6, с. 137], елімінувати ницість їхніх мотивів. У своїх статтях вони обґрунтували безпорадність зла перед консолідованими силами всієї людської громади. В умовах сучасного дефазованого стану суспільства філософам необхідно девальвувати силу зла, протиставити йому ціннісні структури, концептуалізувати системотворчі ідеї.

Мужність як життєва стійкість. Мужність мислителя — це підкорення всього життя єдиному задуму: служінню великій мудрості. Само по собі обрання філософського шляху справою життя — уже сміливий вчинок. Це важке зобов'язання не бути мислителем без мудрості, мати стійкість і завжди вірити в себе, не містифікувати очікування подій, виховувати високорозвинену волю. Мужність полягає у готовності до самовладання, присутності духу в послідовності драм і трагедій життя; це гідна філософа

форма поведінки і виконання внутрішнього обов'язку, а не дріб'язкова конфронтація. Вона існує завдяки благородним ідеалам та цілям мислителя, котрий їх сповідує; протистоїть пасивному підкоренню долі і спрямована на активний захист фундаментальних духовних цінностей. У будь-які часи мужність заявляє про себе вимогою не зраджувати своєму «Я», власним світоглядним устоям і моральним принципам, дає можливість залишатися в колі великих діянь, задумів, запитів суспільства, виявляти хоробрість у відстоюванні особистих позицій та ідей. Мужності як одній із найважливіших чеснот значне місце віддавав Платон поряд із мудрістю і помірністю. Мужність у його розумінні — здатність стійко переносити страждання, проявляти хоробрість за будь-якої небезпеки. Арістотель виділяє велику кількість першочергових чеснот. До них належить, поряд із мудрістю, справедливістю, поміркованістю, і мужність. Вона — в безперервній мобілізації душевних сил, щоб рухатись далі, незважаючи на безліч труднощів, моральну пригніченість, що часто трапляється, панування безжальних порядків. Мужності завжди надавали величезного значення спартанці у всій системі суспільного життя, стоїки розглядали її як підвалину свого ідеалу.

Трактування сенсу цієї чесноти за минулі століття, прожиті людством, неодноразово переосмислювалося відповідно до історичних колізій, наповнювалось новим змістом. Проте завжди йшлося про духовно і душевно сильних людей, які не поступаються своїм слабкостям, не втрачають упевненості в собі, не згинаються під ударами долі.

У своєму учнівському творі «Жадаючи премудрості, дотримуйся заповідей» М. Добролюбов запроваджував ідею мужнього довічного служіння меті, повною мірою дотримувався цього все своє двадцятип'ятирічне життя. У його розумінні неодмінна залежність між вірністю високим моральним принципам і самопросуванням до мудрості.

Затребуваність століттями такої значущої якості підвела її до рангу імперативу як обов'язкової риси для філософа у його складному бутті. Імператив як орієнтир не дає мислителю піддаватися взаємовиключним обіцянкам, обтяжувати себе тягарем лицемірства, а, навпаки, у надзвичайних обставинах дозволяє керуватися моральною твердістю, не дає зраджувати себе.

Багатоаспектне дослідження проблем філософського способу життя акцентувало, що критеріальною основою градування імперативів є багаторівневі контексти, а саме:

1. Зміст діяльності філософа, спрямованої на сприяння прогресу суспільства.

2. Долучення до смислотворчості філософів усіх історичних епох і концентрованого «гуманітарного мислення» (М. Бахтін).

3. Творча включеність діячів наукової й мистецької свідомості у функціонування філософської сфери, що здійснює розвиток філософії як квінтенсенції культури для посилення єдності культуросфери.

Висновки. Позначені імперативи, на нашу думку, — не ригоризм. Вони пронизують спрямованість філософської місії, показуючи результати належного веління, припису філософської волі, прояву мудрості як об'єднаної форми особистісного багатомікового досвіду і філософського способу життя більшості мислителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лысенкова В. В. Культурозозидающая сущность философского образа жизни : монография / В. В. Лысенкова. — Харьков : ХДАК, 2011. — 296 с.
2. Лысенкова В. В. До питання імперативності філософського способу життя / В. В. Лысенкова // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. — Х. : Право, 2015. — № 1 (24). — С. 5–12.
3. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге : сборник / М. Хайдеггер. — М. : Высш. шк., 1991. — 192 с.
4. Моэм У. С. Подводя итоги : эссе, очерки / У. С. Моэм. — М. : Высш. шк., 1991. — 559 с.
5. Рассел Б. Почему я не христианин? / Б. Рассел // Избр. атеист. произведения. — М. : Политиздат, 1987. — 335 с.
6. Мамардашвили М. Как я понимаю философию / М. Мамардашвили. — М. : Изд. группа «Прогресс», «Культура», 1992. — 415 с.

ИМПЕРАТИВНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ФИЛОСОФСКОГО СПОСОБА ЖИЗНИ

Лысенкова В. В.

Философ формирует в себе императивный каркас, на базе которого формируется философский образ жизни. Императивы составляют внутренний и внешний уровни организации бытия. В публикации развернуты такие императивы: противостояние неистинности, злу и мужество как жизненная стойкость.

Рассмотрена критериальная основа градуирования императивов, которая позволяет сущностно познавать глубину творческой деятельности мыслителя.

Ключевые слова: императив, философ, зло, мужество, философский образ жизни.

PEREMTORY ORIENTATION OF THE PHILOSOPHICAL WAY OF LIFE

Lysenkova V. V.

Contemporary reality convinces us of necessity to extend the sphere of philosophical comprehension of our life. With the help of means of philosophy there could be more extensive understanding of global and regional problems, wider range of ways of its solution. Modern philosophy should promote the development of high level of thinking and importance of making responsible and forward-looking solutions on all social levels. Philosophical potential in the culture is developed also with the help of philosophical lifestyle, which is based on imperative principles.

The object of this article is to clarify the imperative component of philosophical lifestyle and specific features of particular imperatives.

By putting these questions, the scientist penetrates into a problem range of philosophical and ethical problems. The thinker builds his or her activities on intellectual, creative and moral standards. Imperatives help to organize these levels in a certain structure.

The system of imperatives of philosophical lifestyle may include: learning for the sake of improvement of the world, society, man and commitment to truth, desire for wisdom, creative essence of all philosopher's activity, high level of responsibility for implementation of philosophical developments, commitment to his or her principles and beliefs. Nevertheless, this list can be continued.

One more imperative is a resistance to untruth and evil in all of its aspects. As study of philosophical lifestyle of many thinkers shows, this imperative was unconditional requirement for many of them. Struggle against evil, analysis of its essence and cause-and-effect paradigm have always been on the demand list of the real philosopher. When they open the sores of society, it aids recovery of sick body of society. Unfortunately, the level of true kindness in society has always been very low. There are not many people who feel happy for other people's success and achievements, people, who have unselfish way of thinking and behavior. Some philosophers believe that a man is a kind person even when he does not do evil. But the history shows that this is not enough. Such position is passive. In constant antagonism between good and evil it does not generate anything good in the world. Well-doing should be more initiative, mobile and many-sided. It is distinctive characteristic of high level of benevolent development not only of a person, but of a society too. Evil is generated by worldview, intellectual and moral imperfection of many people, inefficient arrangement of their actions, lack of vision, egoistic introversion, unwillingness to be responsible for the results of their activity, absolute priority given to their own interests and disregard of demands of society.

Important imperative can also be courage as resilience. Courage of a thinker is a submission of all his or her life to one aim: service to a great wisdom. Choosing philosophical lifestyle as your lifetime project is a very courageous act. This is difficult commitment not to be a thinker without wisdom, to have resilience and always believe in yourself, not to mystify the expectation of the future events, to exercise strong will. Courage consists in willingness to self-control, presence of mind in a chain of dramas and tragedies of life: this is philosopher's form

of behavior and execution of internal duty and not a petty confrontation. It exists because of high ideals and aims of the thinker who professes them, who resists passive surrender to his of her fate and it is aimed at active protection of the main spiritual values.

Interpretation of this virtue for the last centuries was reinterpreted for many times according to historical collisions and now it took a new meaning. But it was always referred to spiritually and mentally strong people, who do not yield to their weaknesses, who do not lose confidence and who bear up against misfortune.

In our opinion, these imperatives are rigorism. They pierce through philosophical mission, showing the results of the right order, duty of philosophical will and display of wisdom as a complex form of a personal centuries-old experience and philosophical lifestyle of many thinkers.

Key words: imperative, philosopher, evil, courage, philosophical lifestyle.

УДК 1:316.4

С. Б. Жданенко, кандидат філософських наук, доцент

ЛЮДИНА В СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МЕРЕЖ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Зроблена спроба визначення основних світоглядних орієнтирів для філософської рефлексії сутності людини в умовах становлення й розвитку інформаційно-комунікаційних мереж. Виокремлені основні філософські проблеми, пов'язані з особистістю в умовах становлення мережевого суспільства, віртуальних комунікацій та найсуттєвіші аспекти впливу зовнішнього середовища на людину в мережевому суспільстві.

Ключові слова: інформація, інформаційні технології, інформаційне суспільство, мережеве суспільство, віртуальність, засоби масової комунікації.

Постановка проблеми. Традиційні дослідження інформаційного простору, інформаційного суспільства, навіть за найширшого розуміння цієї теми, обмежені, як правило, аналізом даних з теорії інформації, теорії культури та соціальних наук. Проте необхідність філософського аналізу цього феномену на підставі концептуальних уявлень про сутність людини як основного суб'єкта суспільства назріла як у зв'язку з поширенням цього поняття в науковому обігу, так і у зв'язку з динамічним розвитком інфор-